

כאן אסור לקטוף

עוזי פז מתחקה אחר ההיסטוריה מרובת האתגרים של שמירת הטבע בישראל. הוא מיטיב להציג את הישגיה הרבים אבל נוקט גישה סלחנית מדי כלפי גופים אינטרסנטיים, שהזיקו וממשיכים להזיק למאמצי ההגנה על הנוף והסביבה

והגופים האזרחיים שיתפו פעולה בפעילות חינוכית, שהצלחה הכוללת שלה היא לשכנע את הישראלים להפסיק לקטוף צמחי בר. לא רק אקטיביסטים חזרוי שליחות היו אחראים לשינוי: חברו אליהם מתכננים במשרדי הממשלה שהבינו את החשיבות של שימור טבע ונוף, סופרים ופוליטיקאים. היו אפילו כמה מקי בלי החלטות מרכזיים שהבינו כי אין הצדקה לבלום את מי שקראו להפסיק לחתוך את השממה ולהלביש את הארץ שלמת בטון ומלט. כולט במיוחד היה דור הפקחים הראשונים לשמירת טבע, שכלל כמה מבכירי המדענים לעתיד של ישראל בתחומי הביולוגיה והאקולוגיה. ספרו של פז, שהוא בגדר סקירה כללית, אינו כולל כמעט ניתוח של תהליכים עמוקים ומורכבים בחברה הישראלית. כך, למשל, פז מעלה את השאלה המסקנת מדוע לא שוחזרה הצלחת מניעת קטיף צמחי הבר בנושאים סביבתיים אחרים – ומיד כותב שספרו אינו המקום לדון בכך. ובכל זאת, הוא מעלה השערה שהיה זה היופי של הפרחים שעשה את העבודה.

קונפליקטים מרים ליוו רבים ממאבקי שמירת הטבע בישראל, בעיקר מול גופים בעלי אינטרסים כלכליים או התיישבותיים. הספר מתייחס לגורמים אלה לעתים במידה מסוימת של סלחנות. למשל, פז מזכיר שכדי לבנות בריכות בעבור מפעלי ים המלח, היה צורך באבנים שאותן תכננו לקחת מאזורים רגישים בנחלי האזור. אנשי המפעלים הסכימו בסופו של דבר לקחת את האבנים מאזורים פחות בעייתיים. "פעם נוספת התברר כי אפשר גם לכו"ף, גם לפתח וגם לשמור על הטי"ב, נוסחה זו מחמיץ את התמונה הכוללת של ההרס הרב שנגרם לנופים מסביב לים המלח בגלל הפעילות התעשייתית.

לעבדה ולשמרה: שמירת הטבע בישראל – מראשיתה ועד עתה

עוזי פז
הוצאת דן פרי, 270 עמודים, 140 שקלים

במקום אחר פז מתייחס לנופים שיצרו בעבר פעולות עיבוד הקרקע ונטיעות עצי האורנים של הקרן הקיימת, אך גם קובע שכיום קק"ל נחשבת לאחד הגופים הירוקים המובילים. הגדרת קק"ל כגוף ירוק היא סתירה פנימית שאי אפשר ליישבה. מדובר בגוף האחראי על אתרי טבע ויער חשובים, אך גם ממשיך לבצע פעולות פיתוח בהיקף משמעותי – ואין בכך שום דבר ירוק. זאת ועוד, פז מתאר את הפעולות שביצעה יש-

ראל כדי לשמור על הטבע בגדה המערבית, אך אינו מתייחס כלל לעובדה שכל גופי שמירת הטבע הפכו לשותפים פעילים במפעל הכיבוש, אם בפעילות חינוכית ואם בסיוע פעיל להקמת התנחלויות.

פעילות שמירת טבע בישראל נהפכה לסיפור הצלחה די מרשים ביחס לנקודת ההתחלה שלה, אם כי לא הצליחה למנוע שחיקה מתמדת של עולם החי והיעלמות השטחים הפתוחים. פז כותב שלא תהיה זו הגומה להגיד שההישגים הם מעל ומעבר לחלומות של דור חלוצי שמירת הטבע. ואולם, ההצלחה שהיא מתאר עומדת בסימן שאלה גדול כשבוחנים את המגמות המסתמנות. ישראל תהיה בתוך כמה עשורים מדינה צפופה הרבה יותר, עם בעיה קשה של קיום שלטון חוק שאמור למנוע פעולות כמו בנייה בלתי חוקית, הרעלות וציד. כדי להגן על הטבע יהיה צורך בשינוי במגמות הפיתוח וגידול האוכלוסייה ובפתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני, המשפיע מאוד גם על שמירת הסביבה. אחרת ימשיכו סכנות ואיומים לכרסם במה שנשמר עד היום ולמנוע התאוששות של מה שכבר נפגע בעבר. ■

עשורים הראשונים לקיומה של ישראל נחשבה פעילות למען שמירת הטבע לחתרנית כמעט. היא עירערה את אתוס כיבוש השממה הצינוני וניסתה להציב לו גבולות, כך שאין זה מפתיע שיצרה תגובות שנעו בין חוסר סבלנות ללעג מצד גורמי ההתיישבות והממשל. אחד הכינויים החביבים שהם הדביקו לשומרי הטבע היה "שוטים משוטטים".

ספרו החדש של עוזי פז, "לעבדה ולשמרה: שמי"רת הטבע בישראל – מראשיתה ועד עתה", מתאר את ההיסטוריה של חתרנות זו. מדובר בחתרנות בעירבון מוגבל, כי האבות המייסדים של שמירת הטבע – ורבים מהעוסקים בפעילות זו גם כיום – נשארו מחויבים לסדר היום הביטחוני והמדיני של ישראל. ייתכן שהיחסים המורכבים של התנועה לשמירת הטבע עם הממסד מסבירים את ההצלחה היחסית שלה, שכוללת הבטחת מעמד מוגן לקרוב מרב משטחי המדינה והצלה של לא מעט מיני בעלי חיים וצמחים מסכנת הכחדה.

במשך שנים רבות לא היה כמעט תיעוד היסטורי ומחקרי של פעילות שמירת הטבע המקומית. הדבר השתנה בשנים האחרונות, עם פרסום ספרים כמו "הסביבה בישראל" של אלון טל (הקיבוץ המאוחד, 2006), הערך סק בהיסטוריה הסביבתית המקומית, או "צמיחתה של תרבות ירוקה" (מכון פלורסהיימר, 2014) ו"ירוקים ווע"ק" (רסלינג, 2018), שניהם של בני פירסט, שניתח את מאבקי שמירת הטבע והסביבה בישראל. אליהם הצטרף באחרונה גם "ההיסטוריה של רשות הגנים הלאומיים" המקיף של איל מטרני (ספרי ניב, 2021). חלק מהספרים המתעדים את פעילות שמירת הטבע נכתבו על ידי מי שהובילו אותה. דוגמה בולטת היא "דמותה של ארץ", העוסק במאבקים להגנת השטחים הפתוחים ונכתב על ידי יואב שגיא (הוצאה עצמית, 2020), שהיה במשך שנים רבות דמות בולטת בחברה להגנת הטבע ואף ניהל את הארגון.

כזה הוא גם הספר שלפנינו. פז עמד החל ב-1959 בראש המדור לשמירת טבע במשרד החקלאות, שהיה הגוף הממשלתי הראשון שעסק בנושא, וב-1964 שימש לפרק זמן קצר כמנהל הראשון של רשות שמורת הטבע. הוא גם דוקטור לזואולוגיה וחוקר שנים רבות את עולם החי והצומח המקומי. גרסה קצרה יותר של "לעבדה ולשמרה" פורסמה לפני 13 שנים. הגרסה הנוכחית כמעט כפולה באורכה, חלקה האחרון עוסק בפעילות שמירת הטבע בפירוט רב יותר, ונכללו בה תצלומי טבע רבים ומעניינים של פז שלא היו קיימים בגרסה הקודמת.

בסגנון תמציתי וענייני אך עשיר בפרטים ובקשרים מדעיים והיסטוריים, פז עוסק בחלקו הראשון של הספר בתיאור הטבע הישראלי ובשינויים שהתחוללו בו בעקבות פעילות האדם. יש מעט ארצות בעולם שבהן התחולל שינוי סביבתי כה דרמטי בזמן כה קצר – והתוצאות בהתאם. הנוף השתנה ללא היכר וכך הרכב הצומח והחי, שאיבד הרבה מבעלי החיים הגדולים שלו, שלא שרדו הרס בתי גידול, הרעלות, ציד וזיהום סביבתי; שטחים גדולים נהפכו ליערות נטועים, ושטחים נרחבים שעיצבה החקלאות הפלסטית נותרו ללא האנשים שעבדו אותם עד 1948. בשטחים אלה החלו תהליכי התחדשות של הטבע וכיום יש בחלקם שמורות חשובות; נכסי טבע בעלי ייחוד אזורי ועולמי, כמו אגם החולה, אבדו לבישוי; ונכסים אחרים – כמו ים המלח, שטחי החמרה, החול והכורכר ונחלי האיתן – החלו בתהליך של דעיכה והצטמקות הנמשך עד היום.

השינויים הללו מלמדים עד כמה מורכב וטעון הוא הטבע בהקשר המקומי. הוכנסו אליו באופן מלאכותי

כרזה משנות ה-70. סיפור הצלחה, גם בזכות היופי של הפרחים
מתוך הספר / רשות שמורות הטבע והחברה להגנת הטבע

צורות נוף מיבשות אחרות (יערות אורנים) והמורשת שלו גויסה לנרטיב לאומי חדש, תוך מחיקת המורשת הקודמת של הנוף והסביבה. אפשר לומר שאין למצוא פיסת טבע ישראלי שהיא נטולת השפעה אנושית ומאבק לאומי דו-י – אבל זו לא כל האמת. התהליכים הטבעיים אינם ניתנים למחיקה מוחלטת ובכל הודמנות שניתנת להם, הם שבים להכתיב את צורת הנוף ואת הרכב עולם הצומח והחי.

פז מיטיב לתאר בספרו כיצד קומץ אנשים הצליח לחולל שינוי ולהשפיע על האופן שבו החברה הישראלית והמדינה התייחסו לסביבה. זה התחיל כהתארגנות אזורית שהובילה החברה להגנת הטבע והמשיך דרך הכנסת והממשלה ביצירת מערכת שמורות וגנים לאומיים, חקיקה שהבטיחה הגנה למיני חי וצומח והקמת גוף ממשלתי העוסק בשמירת טבע. הממשלה